

אלוהים מת פעמיים

בעיצומו של משבר עולמי ומקומי חסר תקדים בהיסטוריה האנושית, אנשי החינוך חייבים לחשוב על הכול מחדש - על מטרות החינוך ועל האמצעים למימושן. פרופ' רוני אבירם, פילוסוף ועיתידן, עושה זאת בשבילנו; האם אנחנו מקשיבים? שיחה עם הוגה מודאג

יורם הרפז

החינוך ומייצר נרטיב. הספר שלו "לנווט בסערה: חינוך בדמוקרטיה פוסטמודרנית" (מסדה, 1999) הוא אולי הספר החשוב ביותר בתחום החינוך שנכתב כאן בשנים האחרונות. האם הגותו של אבירם תשנה את החינוך? היא מעצבת את השיח החינוכי בארץ. בסדר, אבל האם השיח החינוכי משנה את החינוך, את בית הספר? בית הספר הוא מוסד חסין מאוד, והשיח החינוכי אינו חודר אותו בקלות. עד עתה בית הספר קבר בהצלחה את כל הפילוסופים שהכריזו על קצו - דגש על "עד עתה". ייתכן שמעתה מתחיל פרק חדש.

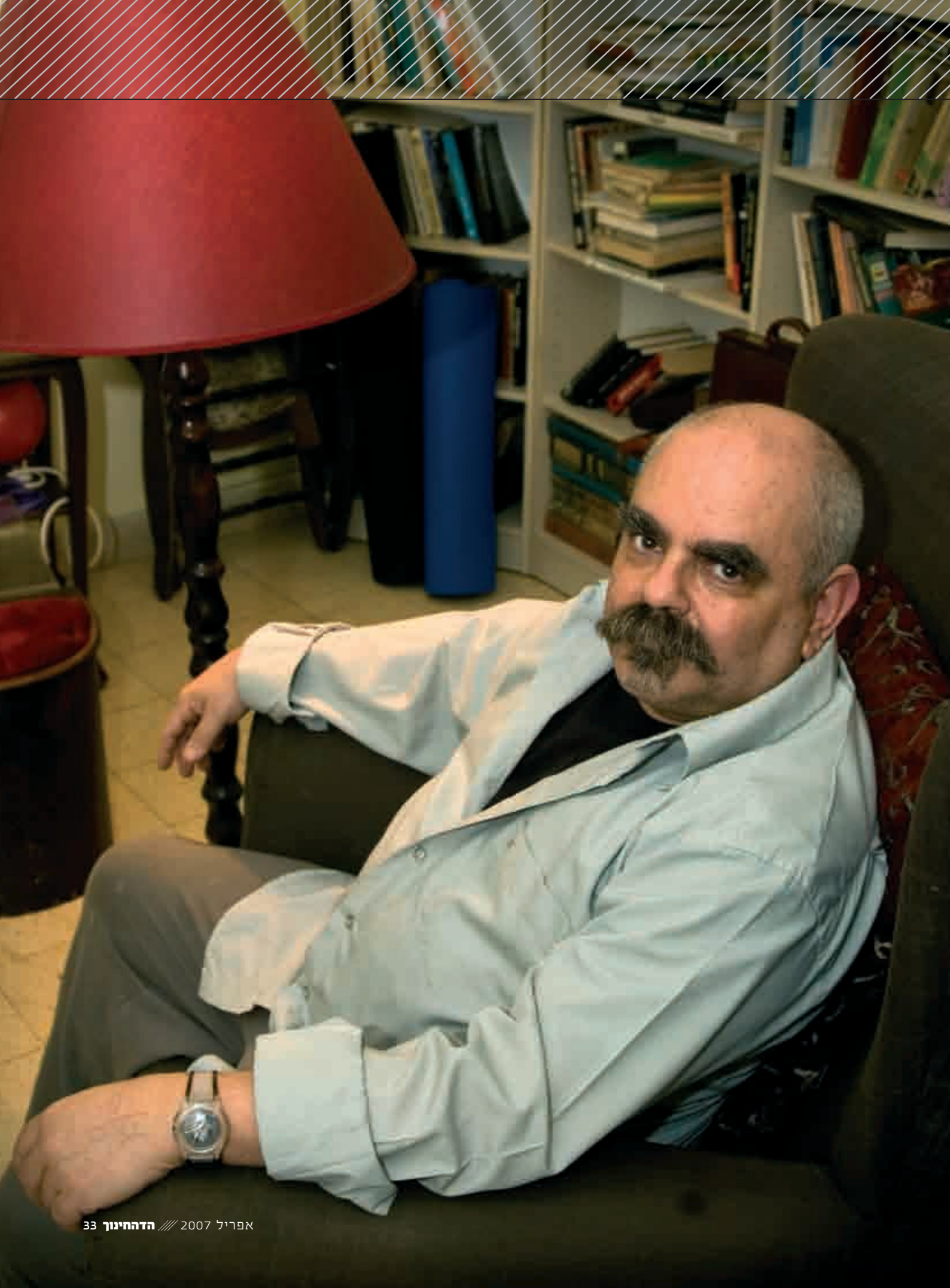
אבירם סבור שפרק חדש כבר התחיל. לדעתו המציאות אינה ממתינה לפילוסופים; היא עצמה משנה את בית הספר, מייתרת אותו, מחליפה אותו במשהו אחר, שאינו ברור עדיין, ויכול להיות גרוע יותר. לכן כדאי, לדעתו, שאנחנו ננהל את המציאות במקום שהיא תנהל אותנו. לשם כך עלינו להבין את שורשי המשבר בחינוך, להגדיר מחדש את מטרות החינוך ולהגדיר את האמצעים להשגתן; וזאת עבודה תאורטית ואתית בעיקרה, ולא אמפירית: עבודה של פילוסוף חינוך.

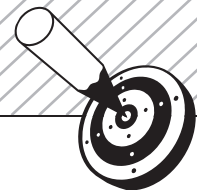
מהם שורשי המשבר, מדוע קשה כל כך להגדיר מטרות חינוך? קשה למי? במאה שערים או בבני ברק לא קשה כלל. שם כל עובר אורח יגדיר לך מהן מטרות החינוך ומהם הצעדים המתחייבים מהן. חברות המונחות על ידי השקפות עולם ברורות אינן מתקשות בהגדרת מטרות

החינוך הוא השדה של הפילוסופיה", כתב ג'ון דיואי, גדול הפילוסופים של החינוך, אך בשנים האחרונות החינוך הוא בעיקר השדה של אנשי המחקר החינוכי האמפירי, רובם פסיכולוגים. אלה מייצרים אינספור מחקרים, מפרסמים אותם בכתבי עת "מדעיים" ומביאים לחינוך תועלת מועטה. כדי לתרום משהו לחינוך, לבטח בעידן משברי כמו זה שלנו, עליהם להיעשות לפילוסופים. ג'רום ברונר, הווארד גרנר, קרל ברייטר ודיוויד פרקינס לדוגמה, הם פסיכולוגים שהפכו לפילוסופים כדי להשפיע על החינוך. ומדוע צריך לעשות הסבה מקצועית לפילוסופיה כדי להשפיע על החינוך? כי החינוך "עשוי" בעיקר ממטרות, ואלה כרוכות בשאלות כגון מהם החיים הטובים, מיהו האדם המחונן, ושאלות יסודיות אחרות, פילוסופיות במהותן. וכן, פילוסופים מייצרים נרטיבים - סיפורים מנומקים ולכידים הנותנים לחינוך טעם וצידוק. אין מחקרים אמפיריים שחוללו שינוי משמעותי בתפיסת החינוך; יש לא מעט פילוסופיות שעשו זאת. בקיצור, על לוח המודעות של החינוך כתוב "דרוש פילוסוף".

אין הרבה פונים בעקבות המודעה הזאת, וזו אולי אחת הסיבות לכך שהחינוך תקוע, מדרוש בתוך דפוסים שעוצבו לפני 150 שנה, ומתקשה להתאים עצמו לערכיה ולצרכיה של החברה בת-ימינו. פרופ' רוני אבירם פנה והתקבל. הוא עובר בפילוסופיה של החינוך. הוא עוסק במטרות

צילומים: תמיר שר

לאן לחזור – יש לו היסטוריה, יש לו מסורת, יש לו "ווקנס" שבו הוא נוסע לביתו בכפר, המעוגן במאות שנים של מורשת כפרית. כאשר ישראלי מתרוקן מאידאולוגיה, אין לו לאן לחזור, אין לו תכנים או דפוסים בעלי עומק היסטורי למלא בהם את הנפש. לכן הוא פגיע לעמדות שממלאות את הריק האידאולוגי – רלטיביזם ופרגמטיזם. העמדה הראשונה גורסת שאין אמת ואין עדיפות לאמת אחת על פני אמתות אחרות, "הכול הולך"; והשנייה גורסת שהעיקר הוא ניהול יעיל, תהא המטרה אשר תהא. אין פלא שחנוך לוי, המתפלש עד תום בעליבות האנושית, הוא המחזאי הנערץ ביותר בישראל, בעיקר בקרב הנוער, ושהספרות העברית "השפופה" מוצאת קהל קוראים להוט. עמים אחרים יכולים אולי להשתעשע בציוניות ערכית כזאת; אנחנו, שעצם קיומנו מאיים, לא.

חדינת ישראל היא פרויקט אידאולוגי במהותה, היא נוצרה יש מאין על ידי אידאולוגיה, ולכן קץ האידאולוגיות, ובכלל זה קץ האידאולוגיה הציונית, איים באופן מחשי על עצם קיומה

הריק האידאולוגי יוצר לא רק עמדות, הוא גם יוצר חרדות. חרדה ודיכאון הם הסימפטומים של הריק האידאולוגי, של היעדר המשמעות. תרופות נוגדות חרדה ודיכאון הן אולי התרופות הנפוצות ביותר בימינו. אך הנוק אינו רק ברמת היחיד אלא גם ברמת החברה. חברה אינה יכולה להתקיים ללא הסכמה רחבה ומאחדת. ללא הסכמה כזאת אין בסיס לסולידריות וגם לא לקיום חברתי יציב. אנו עדים לדיסאינטגרציה חברתית בכל העולם המערבי...
וכרגיל, אצלנו זה חזק יותר...

כן, כי אנחנו נופלים ממקום גבוה יותר למקום נמוך יותר. "גבוה יותר" כי אנחנו החברה היחידה שהיא תוצר של אידאולוגיה, של תמהיל חזק של כל המטא־נרטיבים והאידאולוגיות – סיינטיזם, רציונליזם, סוציאליזם, ליברליזם ולאומיות. קץ האידאולוגיה הגיע אלינו, כמו לכולם, בתחילת שנות ה-70, אך אלינו הוא הגיע במכה אחת כואבת – מלחמת יום הכיפורים, שערערה את האמונה שלנו באידאולוגיה הציונית ובמדינה המגלמת אותה. ו"נמוך יותר" כי אין לנו רשת ביטחון. ניתקנו מעברנו. העולים – האידאולוגיים והמהגרים – נטשו את המחוזות שבהם חיו במשך מאות בשנים. מחוזות אלה בחלקם אף לא נותרו לגעגוע, שכן השואה הרסה אותם. חלק מאיתנו נטש את הדת ואת המסורת. בקיצור, נפלנו מהקומה הגבוהה ביותר של המגדל האידאולוגי ללא מצע שיספוג את עוצמת הנפילה.

ולא נראה שיש מי שירים אותנו. תהליכים של החברה הפוסטמודרנית ממשכיבים במגמת הפירוק.

כן, במקביל להתפרקות המסגרות החברתיות האידאולוגיות – תנועות ומפלגות פוליטיות, תנועות נוער, ארגוני ספורט, קיבוצים, מושבים וכדומה – מתפרקות מסגרות נוספות אשר העניקו לנו תחושת שייכות וביטחון. המשפחה, למשל: בעידן המודרני המשפחה הגרעינית החליפה את המשפחה הרחבה, החמולתית, של העידן המסורתי. בעידן הפוסטמודרני, גם המשפחה הגרעינית, "הלגיטימית", מתפרקת. בעולם

החינוך שלהן, וזה היה "המצב הטבעי" עד שפקרו את התרבות המערבית שני משברים גדולים – שתי מיתות של אלוהים, אם תרצה. במאה ה-19 אלוהים מת, כלומר האמונה בו התערערה, ואתה כל התשתית הסוציאלית והפסיכולוגיות של הקיום האנושי. האמונה באלוהים סיפקה ליחידים ולחברות מערכת ערכים מכוונת – בסיס ותכלית, משהו להישען עליו ומשהו לשאוף אליו. מערכת הערכים הזו כוננה קהילות חברתיות. האמונה הדתית נתנה תחושה של משמעות ושייכות, וזו נעלמה. אמנם אתה עדיין יכול למצוא קהילות דתיות בעולם המערבי, ופה ושם פורצת איזו אמונה פתאומית, אך ככלל, ברירת המחדל, או ה"חידלון" בלשונו של ברנר, היא היעדר אמונה. התשתית של הקיום הפסיכולוגי והסוציאלי במערב היא חילונית.

הדת מתה ואת מקומה תפסו דתות ללא אלוהים – האידאולוגיות. נכון, אך גם האידאולוגיות קרסו – וזהו השלב השני במשבר שאנחנו מדברים עליו. "רוצחי האלוהים" בלשונו של גיטשה, אינטלקטואלים למיניהם, ייצרו את האידאולוגיות כדי להחליף את הדת וכדי להציע לסדר החברתי המאיים לקרוס תשתית רעיונית, מוסרית וזהותית חדשה. האידאולוגיות – סוציאליזם, ליברליזם ופשיזם לסוגיהם – נולדו מרוחו של העידן המודרני, אשר התבסס על רציונליזם – האמונה בכוחה של התבונה האנושית להשיג הכנה של הטבע והאדם, ועל סיינטיזם (מדענות) – האמונה בכוחו של המדע והטכנולוגיה המבוססת עליו להמציא פתרונות לכל המצוקות האנושיות. שתי האמונות הללו התלכדו לאמונה בקרמה. האמונה בקרמה המירה את הגאולה הדתית בעולם הבא בגאולה חילונית בעולם הזה; וכל זה עבר כמאה שנים. בתחילת שנות ה-60 טבע דניאל בל את המונח "קץ האידאולוגיות" כדי לומר שגם האידאולוגיות שבקו. אלוהים מת כפעם השנייה.

וכיצד השפיע המשבר הכפול הזה על העם היהודי?
בעוצמה רבה, שכן הקיום של העם היהודי בגלות היה דתי לפני ולפנים. ללא אמונה דתית העם היהודי לא יכול היה להתקיים לאורך זמן בקרב מדינות לאום אחרות. לכן חלקים גדולים בעם היהודי פנו בהתלהבות עצומה לתחליפי האמונה, לאידאולוגיות. אידאולוגיות אחרות נוצרו והופצו בעיקר על ידי יהודים. אידאולוגיה אחת, יהודית כולה, הייתה האידאולוגיה הציונית. מדינה ישראל היא פרויקט אידאולוגי במהותה, היא נוצרה יש מאין על ידי אידאולוגיה, ולכן קץ האידאולוגיות, ובכלל זה קץ האידאולוגיה הציונית, מאיים באופן מחשי על עצם קיומה. יתר על כן, קריסת האידאולוגיה הציונית, וכל האידאולוגיות שנלוו אליה – ציונות־סוציאליסטית, ציונות־ליברלית, ציונות־דתית וכדומה – הפכה את החברה הישראלית לפגיעה במיוחד לכל אותם הלכי הרוח ניהיליסטיים ודקדנטיים שממלאים את החלל שהותיר אחריו קץ האידאולוגיות. מדוע החברה הישראלית פגיעה לחלבי הרוח שמחליפים את האידאולוגיות?

כאשר צרפתי, למשל, מתרוקן מאידאולוגיה כזאת או אחרת יש לו

1
"לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו"
חוק מטרות החינוך הממלכתי, 2000 < סעיף 1

אחריה, מערכת החינוך, בכוח איזה פתוס כביר, חוללה מעשה היסטורי וכוננה תשתית תרבותית והסכמה רחבה שהיו בסיס לאומה חדשה. אך הפתוס הפדגוגי חלף...

ומערכת החינוך הישראלית מצאה עצמה בלי לב ובלי ראש. אין לה הנהגה המבינה את שורשי המשבר, מזהה את המצב ומתמודדת אתו באופן אסטרגי. כל הרפורמות שהוצעו למערכת החינוך, כולל זו האחרונה של ועדת דברת, עסקו בקצף שעל פני המים ולא בורמי העומק שלהם. השאלה הבסיסית שיש לשאול היא זו: האם יש צידוק למערכת החינוך – להוראת מתמטיקה, היסטוריה וכו' – לאחר שהאידאולוגיות שעליהן דיברנו קרסו? ובנוגע למערכת החינוך שלנו, בישראל, השאלה היא זו: האם יש צידוק למערכת החינוך הישראלית לאחר שהאידאולוגיות הללו קרסו, ובכללן האידאולוגיה הציונית? ללא חזון אוניברסלי וחזון ציוני אלטרנטיביים, אין למערכת החינוך שלנו צידוק. זהו המצב האבסורדי שבו מצויות כיום מערכות החינוך בעולם, וכרגיל ביתר תוקף אצלנו – פעילות ללא צידוק, עשייה ללא רציונל. זו לא התבוננות פילוסופית לצורך דיון אקדמי; זו עובדה מהותית המסבירה את הבעיות והקשיים של מערכת החינוך – מהקושי לנסח מטרות חינוך, דרך הירידה בהישגים הלימודיים ועד בעיות משמעת בכיתות.

מדוע מערכת החינוך זקוקה ל"פתוס כביר"? בוא נרגיע; נקנה לצעירים כמה גופי ידע ומיומנויות שעשויים לעזור להם בעולם המבוהרים. גישה כזו אינה נותנת צידוק למערכת החינוך. אין כיום גופי ידע וקבוצת מיומנויות שכולם צריכים לדעת – אפילו לא חשבון בסיסי או קריאה וכתובה. אך מעבר לכך, גישה "מעשית" כזאת תגרום לכך שהורים יגדירו באופנים שונים את גופי הידע והמיומנויות שילדיהם צריכים לדעת, וישלחו אותם למערכות חינוך פרטיות. למעשה, זה מה שקורה. אם התהליך הזה יימשך, החינוך הציבורי, זה המנסה לממש חזון כללי לאומי, יישאר לחסרי אמצעים בלבד. ועוד: הגישה שהצעת היא גישה טכנוקרטית בעיקרה, וגישה כזאת חותרת תחת הדמוקרטיה והציונות, שכן לטכנוקרטים יש עניין בדמוקרטיה או בציונות כל עוד הן מועילות להם. אין להם מחויבות לשום רעיון – לדמוקרטיה, לציונות או לכבוד האדם.

אפילו ה"שכונה", אותה טריטוריה אינטימית שבה ילדים ומבוגרים נפגשו באופן יומי, שיחקו בכדור או ביקשו "קצת סוכר" מהשכנים, נעלמה

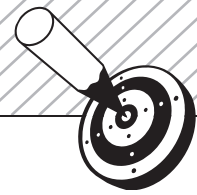
ללא חינוך לכל אלה לא נהיה דמוקרטיה ולא נהיה בכלל. מערכת החינוך שלנו זקוקה לצידוק אידאולוגי, אם לא לפתוס אידאולוגי. אבל את הפתוס האידאולוגי שהיה כאן אי אפשר לשקם. אי אפשר לשקם את הפתוס שהיה, אבל אפשר לפתח פתוס אחר. אין עוד מקום למטרות ולתכנים מוכתבים מלמעלה, להוראה סמכותית, ללמידה מספרים או לחינוך לאומי באמצעות מסכתות בית-ספריות שהיו נהוגות פעם. זה לא עובד יותר על צעירים. כאן צריך לחדש, להיות חלוצים כמו שהיו אבותינו הציונים. עלינו למצוא דרכים להגן על ערכים הומניסטיים ולאומיים, ולבסס עליהם מסגרות מקנות זהות ושייכות. אחרי שנבין את שורשי המשבר העולמי ואת השפעתו עלינו, ואחרי שנבין את שורשי המשבר הייחודי לנו, עלינו להגדיר מחדש ערכים חינוכיים ואת

המערכי, כ-50% מן הזוגות מתגרשים, מספרן של משפחות חד-הוריות או של בני אותו מין עולה, ותפקידים משפחתיים שעוצבו כמשך מאות שנים משתנים לבלי הכר. רק כרבע מהילדים בארצות הברית גדלים כיום במשפחות "נורמטיביות". או למשל מקום העבודה: כיום יש פחות מקום ופחות עבודה. לארגונים רבים אין מקום פיזי. הם פרושים על פני מקומות רבים, הם וירטואליים. וכן אין די עבודה; וכאשר יש עבודה, אין יחס של נאמנות בין מקום העבודה לעובדים, כמו שהיה עד לאחרונה ביפן. מקומות העבודה מפטרים על סמך שיקולי רווח והפסד בלבד, ועובדים עוזבים את מקומות העבודה על בסיס שיקול דומה. אפילו "השכונה", אותה טריטוריה אינטימית שבה ילדים ומבוגרים נפגשו באופן יומיומי, שיחקו בכדור או ביקשו "קצת סוכר" מהשכנים, נעלמה. גם הצבא, שהיה כור ההיתוך הלאומי, הפך לאפשרות. אתה רשאי ללכת לשירות צבאי, לשירות לאומי או "להוריד פרופיל".

לא רק הצבא הוא אפשרות, גם כל המסגרות האחרות. משפחה, מקום עבודה, שכונה – כולם אפשרויות נתונות לבחירה. אכן, שר ההיסטוריה המרושע לקח לנו את המסגרות שהעניקו שייכות וזהות ונתן לנו כמות שאיננו יודעים מה לעשות אתה של חופש בחירה בין אפשרויות. חופש הבחירה חודר כיום לרובדים העמוקים ביותר של הקיום האנושי. אדם בוחר לא רק אזור מגורים, בית ספר, עבודה, כן/בת זוג וכדומה, אלא גם את הזהות המינית שלו, אפילו את טבעו המיני. כאן ברחוב שלי יש גן ילדים שהגננת שלו היא גבר שנעשה לאישה, והיא הגננת האהובה והמבוקשת ביותר באזור. מי היה מאמין שאנשים, תל אביביים לכל הפחות, יגלו פתיחות כזאת? בקיצור, בני אדם יכולים לבחור כיום בין צורות חיים שונות. ושוב, בארץ התהליך הזה מואץ או פרוץ יותר, כי אין משקל תרבותי ואנחנו נגררים בקלות אחר טרנדים חולפים, כולל, אגב, טרנדים טכנולוגיים כגון אינטרנט או פלאפונים, שבהם אנחנו מובילים בעולם. אז זה המצב: מצד אחד מסגרות מקנות שייכות וזהות נחלשות ונעלמות, ומצד אחר, נוצר עומס כבד של אחריות בעקבות ריבוי עצום של אפשרויות, כולל אפשרויות חדשות שעומדות על הסף, כגון בחירת מין העובר או תכונותיו. אין לנו מערך של ערכים שמאפשר לנו להתמודד עם המצב הזה.

וכיצד כל זה משפיע על החינוך?

החינוך הוא תמונת ראי של המצב ההיסטורי חסר התקדים הזה. אני רוצה להרגיש: אנחנו נמצאים בעיצומו של המשבר ההיסטורי החמור ביותר בתולדות האדם ולכן בתולדות חינוך האדם. התמכרנו לתלונות על החינוך – שכר המורים, כיתות צפופות, בעיות משמעת וכל זה, ולכל מיני פרויקטים ורפורמות; איננו מבינים שאלה סימפטומים של אנומליה נוראה, של מערכת על סף קריסה... טוב, נחזור לטון המאופק שמאפיין את שיחתנו. בית הספר מילא שתי פונקציות עיקריות – סוציאליזציה, הקניית התנהגויות מקובלות, ואקולטורציה, הנחלת תרבות. היו מסגרות אחרות שמילאו אותן – משפחה, כנסייה, מקומות עבודה וכדומה, אך במהלך המאה ה-19 השתלטה עליהן המדינה באמצעות בתי הספר. בתי הספר עיצבו את רוחם של צעירים ברוח תרבות אוניברסלית, והקנו להם ידע ומיומנויות לצרכים לוקליים, בעיקר לעבודה ולצבא. ושוב, אצלנו הכול קיצוני יותר. אצלנו בית הספר היה בית היוצר של נפש האומה. אצלנו הייתה מערכת חינוך שהיה לה עם, ולא להפך. לפני הקמת המדינה ושני עשורים אחריה יצרה מערכת החינוך אומה ישראלית מודרנית. זה באמת מעורר השתאות: מערכת חינוך היוצרת, בתוך כמה עשורים, אומה מודרנית ממהגרים מ-70 גליות, וכול זה בתנאים קשים תחת שלטון זר, ואחר כך, לאחר קום המדינה, באוהלים ובפחונים. אני לא מכיר עוד מערכת חינוך שעשתה את זה. בקיצור, כמה עשורים לפני המדינה ושני עשורים

והכול צריך להיות דיגיטלי

לצד הערכים שצריך לחדש, דרושים גם אמצעים. הנוער של היום הוא "נוער מסכים", screenagers כפי שהוא נקרא בארצות הברית, ולעובדה הזו, טוען אבירם, צריכה מערכת החינוך להסתגל ולרתום אותה לטובתה. אבירם יזם ומנהיג פרויקט רחב ממדים בשם I.CLASS, שבו שותפים עשרים גופים שונים והוא ממומן על ידי נציבות האיחוד האירופי. בפרויקט מעורבים כמה תאגידים רבי עוצמה, ביניהם מייקרוסופט, אינטל וסימנס. מטרת הפרויקט היא לפתח סביבות למידה אינטרנטיות, המיועדות לפיתוח האוטונומיה של הלומדים ואת השייכות הדיאלוגית שלהם. הפרויקט מתרגם ערכים חינוכיים מופשטים לעשייה פדגוגית דיגיטלית, ובכך הייחוד שלו, אומר אבירם, "הוא מקדים חשיבה עקרונית לעשייה חינוכית". הפרויקט אמור להפיק לפתח תכני לימוד, להכשיר מורים וליישם פלטפורמת למידה מתוקשבת במקומות שונים.

האמצעים להעבירם לצעירים. צריך להעביר בולדווז על העיר הישנה ולהקים על חורבותיה עיר חדשה. זה אפשרי, זה חיוני. בהיותי הומניסט וציוני נלהב, איני יכול לחשוב אחרת. אך לשם כך צריך לדעת כיצד "לנווט בסערה".

מהם היסודות של העיר החדשה הזאת?

הגדרה מחודשת של ערכים הומניסטיים ולאומיים כך שיהיו בעלי משמעות גם כיום. נתחיל בהומניזם, שהוא הבסיס לדמוקרטיה, לזכויות אדם ולערכים אחרים החיוניים לאדם, חילוני לכל הפחות. שלושה ערכים, שהם בעלי משמעות מיוחדת כיום, ממצים את השקפת העולם הזאת. תחילה, אוטונומיה אישית. אדם אוטונומי הוא אדם שמכיר את עצמו, מכון את עצמו ומממש את עצמו. לשלושת הממדים האלה של האוטונומיה האישיותית אפשר לתת הגדרות פדגוגיות – אופרטיביות, כלומר "לתרגם" אותם לעשייה חינוכית. לערך האוטונומיה קשורים שני ערכים נוספים – מוסר ושייכות. בראשון הכוונה למתן כבוד לאוטונומיה של הזולת; בשני הכוונה לשייכות מסוג חדש, שייכות דיאלוגית שאינה באה על חשבון ביטוי עצמי. עד כה החווה היה "קבל שייכות ותן ציות" כלומר, "אנחנו מקבלים אותך לחיקנו החם כל עוד אתה נוהג בהתאם למקובל". מושג השייכות הדיאלוגית, לעומת זאת, מאפשר שייכות פתוחה. "אנחנו מקבלים אותך כל עוד אתה נוהג באופן דמוקרטי ורציונלי". אוטונומיה אינה יכולה לצמוח בחברה קונפורמית אך גם לא ביחידות. היא צומחת רק בקהילה, קהילה פתוחה המבוססת על שייכות דיאלוגית.

ומה עושים עם הציונות?

חינוך הומניסטי אינו סותר את החינוך לציונות כאשר נתנים לאחרון משמעות חדשה. אוטונומיה צומחת בקהילת שייכות. המעגל הרחב של השייכות שלנו היא לאום יהודי המזדהה עם האידאולוגיה הציונית. החינוך הציוני במקרה זה אינו דוגמטי כמו בעבר, אלא דיאלוגי. אך הוא אינו מוותר על מה שאינו יכול בלעדיו – אינדוקטרינציה, אך אינדוקטרינציה מתוחכמת שבה התכנים הציוניים מוצגים כדילמות, כשאלות מערערות. התכנים של הדילמות והשאלות האלה לקוחים מההיסטוריה הציונית – וזהו היסוד האינדוקטרינטיבי ועם זאת הביקורתי, של החינוך הציוני המתאים לימינו. באמצעות שאלות, ויכוחים ומחקר אנחנו מגייסים את הנוער לעולמה של הציונות. בסביבה החינוכית שאני חושב עליה מעמידים שאלות מהותיות במרכז, צוותים חוקרים היבטים שלהן ומשתפים את עמיתיהם במחקריהם. צעירים "מתים" למשמעות, למעורבות, לעשייה, והחינוך הציוני וההומניסטי צריך לספק להם הזדמנויות לכך. רפואי ההוראה והלמידה צריכים לחזק את האוטונומיה האישיותית שלהם. לשם כך אנחנו זקוקים למסגרות השונות מאוד מבית הספר המצוי, מסגרות שמה שמניע אותן הוא אתוס של צמיחה והתמודדות עם שאלות משמעותיות. מסגרות כאלה עשויות להצמיח לנו הנהגה חברתית ותרבותית, כמו זו שהצמיחו בעבר תנועות הנוער. הנהגה כזאת, כפי שלמדנו באופן מכאיב כל כך במלחמה האחרונה, חסרה היום למערכת החינוך ולחברה כולה.

פרופ' רוני אבירם הוא מרצה לחינוך וראש המרכז לעתידנות בחינוך באוניברסיטת בן גוריון